

”כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה”

(שו"ע תקנז כה)

הלכות ימי בין המצרים תשפ"ב

הרב איתן וייס

תענית	תחילת התענית	סיום התענית
תענית י"ז בתמוז (נדחה) - יום ראשון (17.07)	(עלות השחר) 03: 51	20: 06
תשעה באב (נדחה) יום ראשון (07.08)	לפני צאת השבת (06.08) 19: 35 (צאת השבת-13: 20)	יום ראשון (07.08) 20: 02

דיני הצומות ה'קלים'

- א. צום גדליה, עשרה בטבת, תענית אסתר וי"ז בתמוז מתחילים בעלות השחר ומסתיימים בצאת הכוכבים¹.
- ב. אין לאכול ולשתות לאחר שהלך לישון בליל התענית². אך אם התנה מראש (אפילו במחשבה³) ש-יקום קודם עלות השחר כדי לאכול או לשתות, מותר⁴.
- ג. הכל חייבים בצומות אלו. על כן, כל בן אדם בריא וחזק יצום בצומות אלו⁵.
- ד. חולה, אפילו שאין בו סכנה וכן מעוברות, מניקות, תשוש כח וזקן- פטורים מהצום, ואסור להם להחמיר על עצמם⁶. במצב זה מותר לו לאכול ולשתות בלא הגבלה⁷, ובלבד שלא ירבה באכילה של תענוג, אלא יאכל מאכלים פשוטים ומזינים לצורך חיזוק גופו⁸.

שבעה עשר בתמוז- מתוך 'דיני בין המצרים'-הרב גולן

¹ שו"ע סימן תקנ סעיף ב, סימן תקסד סעיף א, שו"ע תקסב א, מקראי קודש תעניות פ"א, טו
² כאיכא דאמרי בגמ' תענית יב ע"א, מקראי קודש דלעיל
³ הלכות חגים לרב אליהו, כ"ד מו
⁴ שו"ע תקסד, א
⁵ משנה ברורה תרפו ס"ק ו.
⁶ משנ"ב תקנ ס"ק ד, ילקוט יוסף מועדים עמ' תקלא
⁷ שו"ת אבני נזר תקמ, ילקו"י מועדים עמ' תקלא
⁸ משנ"ב תקנ ס"ק ה, שו"ע תקנז ה

- ה. על פי הסוגיה בגמרא⁹ לגבי תעניות אלו, למעט תשעה באב 'שהוכפלו בו צרות', אנו מבחינים בשלושה מצבים: "בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, יש שמד - צום, אין שמד ואין שלום, רצו - מתענין, רצו - אין מתענין". נחלקו הראשונים בהגדרת המושגים 'שלום' ו'שמד', אולם לדעת רובם, מצבנו כיום הוא "אין שמד ואין שלום", ועל כן, עקרונית "רצו מתענין, רצו אין מתענין".
- אולם כתב ה'משנה ברורה'¹⁰: "כתבו הפוסקים דעכשיו כבר רצו וקבלו עליהן כלל ישראל מדור דור, ואסור לפרוץ גדר", ולכן נפסק בשולחן ערוך¹¹: "הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר".
- ו. מכיוון שחייב התענית ב"ז בתמוז נובע מהסכמה מרצון של העם - "בשעה שרצו וקבלו עליהם לצום בכל הארבע תעניות, לא קבלו עליהם שיהיו בחומר תענית ציבור כתשעה באב"¹².
- ז. אחד ההבדלים הוא משך התענית; בתשעה באב התענית היא מערב עד ערב, ואילו בשבעה עשר בתמוז, התענית מתחילה בעלות השחר (90 דקות לפני הנץ החמה) ומסתיימת בצאת הכוכבים (18 דקות לאחר השקיעה). מותר לאכול קודם עלות השחר רק אם התנה לפני שהלך לישון. לפי הרמ"א - שתיה מותרת גם ללא תנאי.
- ח. הבדל נוסף הוא בעניין האיסורים ביום התענית. בניגוד לתשעה באב האסור בחמשה דברים; אכילה ושתיה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה. "ז' בתמוז (כמו שאר הצומות הקלים) אסור רק באכילה ושתיה. אמנם, ה'משנה ברורה' כתב¹³: "ובעל נפש יחמיר בכולן כמו בתשעה באב", וכן יש פוסקים האוסרים רחצה במים חמים, אולם מעיקר הדין הכל מותר.
- ט. בעניין צחצוח שיניים ושיטיפת הפה, כתב בשולחן ערוך¹⁴: "מי שדרכו לרחוץ פיו בתענית ציבור, לא כשר למיעבד הכי", והוסיף בעל 'ערוך השולחן' במקום: "ויראה לי דזהו כשמכניס המים בעומק לפיו, ומעלה פיו למעלה ומתחלחל המים בגרונו. אבל כשנוטל המים לפיו והוא עומד שחוח וכוונתו רק לנקות השיניים, ואין חשש שיבלע בגרונו - מותר, לבד בט' באב ויום הכיפורים". הכרעת ה'משנה ברורה' היא: "ובמקום צער יש להתיר רחיצת פה במים (ללא משחת שיניים - על פי 'שערים מצוינים בהלכה') רק שייזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה".
- י. הבדל נוסף בין שלש התעניות לתשעה באב הוא בהגדרת הפטורים מן הצום. ב"ז בתמוז פטור מהצום חולה שאין בו סכנה (היינו: אדם הסובל מחום או מכאבים המשפיעים על כל גופו למרות שלא נשקפת סכנה לחייו. אולם אדם הסובל מכאבים קלים שאינם משפיעים על תפקודו הכללי - אינו פטור מהצום). גם מעוברות ומניקות פטורות מן התענית.
- אלא שבעניין זה יש הבדל בין ספרדים לאשכנזים: לדעת המחבר הן פטורות מעיקר הדין, אולם מדברי הרמ"א משמע שהן פטורות אם הן "מצטערות הרבה"¹⁵. המנהג המקובל הוא שמעוברות ומניקות אינן מתענות.

סדר התפילות בתעניות

⁹ ראש השנה יח, ב

¹⁰ תקנ סק"א:

11 שו"ע תקנ א: 'הכל חייבים להתענות ארבעה צומות הללו ואסור לפרוץ גדר'.

¹² לשון משנה ברורה שם, סק"ו

¹³ תקנ סק"ו

¹⁴ תקסז ג

¹⁵ שו"ע תקנ, ה, רמ"א תקנ, ה

ה. הספרדים אומרים בתפילת שחרית ומנחה את תפילת 'עננו' בברכת 'שמע קולנו' שבתפילת לחש, כמופיע בסידור. האשכנזים אומרים 'עננו' רק בתפילת מנחה¹⁶, חוץ מהחזן שאומרו גם בחזרת הש"ץ של תפילת שחרית בברכה בפני עצמה בין 'גואל' ל'רופא'.

ו. אם שכח לומר 'עננו' בשומע תפילה - יאמרה ב'א-לוקי נצור' לפני 'יהיו לרצון' (ללא ברכה). אם שכח לומר גם שם, אינו חוזר¹⁷.

ז. בחזרת הש"ץ מוסיף החזן את ברכת 'עננו' לאחר ברכת 'גואל ישראל'¹⁸, כמופיע בסידורים.

ח. שכח שליח הציבור לומר 'עננו' ונזכר לאחר שאמר 'ברוך אתה ה' רופא חולי עמו ישראל' - 'אינו חוזר, אלא אומרה בברכת 'שומע תפילה', 'ללא החתימה' של 'ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה'¹⁹. אם שכח לומר גם שם, יאמר אחר ברכת 'שים שלום' בסוף התפילה בלא חתימה²⁰.

ט. לאחר חזרת הש"ץ בשחרית, נהגו לומר סליחות כמופיע בסידורים²¹. המתפלל ביחידות יאמר את י"ג מידות כקורא בתורה עם טעמי המקרא²², ולמנהג האשכנזים אומרים גם 'אבינו מלכנו'²³. לאחר תחנון קוראים בתורה את קריאת 'ויחל משה' (ישמות לב יא-יד; לד, א-ט)²⁴.

י. סדר תפילת מנחה: אשרי, חצי קדיש, מוציאים ספר תורה²⁵ אם ישנם לפחות שישה שצמים, ורק הצמים עולים לתורה וקוראים כסדר של שחרית²⁶. אין אומרים חצי קדיש לאחר קריאת התורה, אלא לאחר החזרת ספר התורה.

יא. למנהג האשכנזים לאחר שקוראים בתורה מפטירים 'דרשו ה' בהימצאו' (ישעיה נה, ו-ח, נח)²⁷, ולאחר ההפטרה מברכים את הברכות עד 'מגן דוד'. לכתחילה העולה השלישי הוא קורא את ההפטרה. אם העלו מתפלל שלישי שהינו ספרדי ובבית כנסת זה כן קוראים את ההפטרה, יעלה הספרדי ויקרא אח"כ את ההפטרה עם ברכות²⁸.

יב. אם מתפללים מנחה סמוך לשקיעה עולים הכוהנים לנשיאת כפים, ויש הנוהגים כך כבר מ-פלג המנחה, ואם אין כוהנים יאמר הש"ץ 'א-להינו וא-להי אבותינו וכו'²⁹. אם מתפללים מנחה גדולה, לא יישאו הכוהנים כפיהם, אך יש הנוהגים לומר 'א-להינו וא-להי אבותינו'³⁰.

יג. למנהג האשכנזים, אומרים 'אבינו מלכנו' לפני תחנון³¹.

יד. מי שאינו מתענה לא יאמר 'עננו' בתפילה³², ולא יהיה שליח ציבור בתפילה³³. וכן לא יעלה לתורה בקריאת 'ויחל'. אם בטעות כבר קראו לו-רשאי לעלות ולברך³⁴. ראוי שגם לא יהיה בעל קורא בקריאת 'ויחל'³⁵, ויש שכתבו

¹⁶ שו"ע ורמ"א תקסה ג

¹⁷ שו"ע תקסה ב

¹⁸ שו"ע תקס"ו ב

¹⁹ שו"ע ורמ"א קיט ד

²⁰ משנ"ב קיט ס"ק יט, ילקו"י מועדים עמ' תקלט

²¹ שו"ע תקסו ד, ומשנ"ב ס"ק יז

²² שו"ע תקסה ה, ומשנ"ב ס"ק יב

²³ ערוך השולחן תקסו ט

²⁴ שו"ע תקסו א

²⁵ שו"ע תקסו א

²⁶ פניני הלכה-דיני הצומות הקלים ז יא

²⁷ רמ"א תקסו א

²⁸ ישכיל עבדי ו, ט, ילקו"י מועדים עמ' תקמו

²⁹ שו"ע קכט א, שו"ע ורמ"א קכז ב

³⁰ לוח דינים ומנהגים, אך בילקו"י מועדים עמוד תקנא כתב שלא לאומרו

³¹ לוח דינים ומנהגים

³² ביאור הלכה תקסה ד"ה 'בין', ילקו"י מועדים עמ' תקלו. משנ"ב (תקסח ס"ק ג): יש לומר 'עננו ביום צום התענית הזה

³³ שו"ע תקסו ה

³⁴ משנ"ב תקסו ס"ק ו, כא, שו"ת חת"ס או"ח תשובה קנז

³⁵ לוח דינים ומנהגים, ילקו"י מועדים עמ' תקמט

שגם אין לכבדו בהגבהה, בגלילה ובהוצאת ספר התורה³⁶. כהן שאינו מתענה לא יישא את כפיו במנחה, אא"כ אין כהן אחר³⁷.

טו. כשאין בבית הכנסת עשרה מתענים לפחות (יש המקלים אם יש שישה מתענים), לא יקראו 'ויחלי'³⁸, ולא יאמר שליח הציבור 'עננו' בחזרת הש"ץ כברכה בפני עצמה³⁹, וכן לא יישאו הכוהנים כפיהם, ולא יאמר שליח הציבור "א-להינו וא-להי אבותינו"⁴⁰ אך יאמר שליח הציבור 'עננו' בשומע תפילה בלא חתימה⁴¹.

ימי 'בין המצרים'

טז. שלושת השבועות שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב נקבעו כימי אבל על חורבן בית המקדש. הם נקראים 'בין המצרים', על שם הכתוב: "...כְּלִדְרָגִיָּה הַשִּׁיגוּהָ בֵּין הַמִּצְרִים" (איכה א, ג). בימים אלו נהגו שלא לנגן בכלי נגינה, אך לצורך לימוד ולצורך פרנסה מותר, ואף מוסיקה מוקלטת נהגו שאין משמיעים⁴². מותר להקשיב ברדיו לתוכניות, למרות שמשמיעים מוסיקה בין קטע לקטע⁴³. ויש המקלים במוסיקה שאינה מוסיקה משמחת כמוסיקה קלאסית או מוסיקה שקטה ורגועה. יח. יש להימנע מלברך 'שהחיינו' על פרי או בגד חדש בימות החול, אך בשבתות החלות בימים אלו, מותר⁴⁴. יט. האשכנזים נהגו שלא לערוך חתונות בכל 'שלושת השבועות', והספרדים נוהגים כך מראש חודש אב⁴⁵. כ. האשכנזים לא מסתפרים ולא מתגלחים בכל 'שלושת השבועות', ויש המתירים גילוח לכבוד שבת עד ר"ח אב⁴⁶, והספרדים נוהגים לאסור בשבוע שחל בו תשעה באב⁴⁷.

חודש אב

מאחר והשנה צום תשעה באב יחול במוצאי שבת, לכן דיני 'שבוע שחל בו' לא קיימים השנה למנהגי רוב עדות ספרד וכן לתימנים, ולכן מותר להם לאכול בשר ולשתות יין כל תשעת הימים ועד לפני שקיעת החמה בשבת חזון.

³⁶ ערוך השולחן קלה יד

³⁷ שו"ע תקסו ו, לוח דינים ומנהגים, ילקו"י מועדים עמ' תקנא וכתב שם שיצא לחוץ בעת נשיאת כפיים. הליכות שלמה תפילה י יג כתב שה"ה אם מלבדו יש עוד כהן אחד בלבד, שיישא את כפיו גם אם אינו מתענה כדי שתתקיים המצווה מדאורייתא לכו"ע.

³⁸ משנ"ב תקסו ס"ק יד, ילקו"י מועדים עמ' תקמז

³⁹ ילקו"י מועדים עמ' תקלט ויש אומרים שכן ניתן לחזן לאומרה כברכה בפני עצמה כשיש ששה מתענים, רמא קיט ד ומשנ"ב ס"ק יח.

⁴⁰ פרי מגדים תקסו-אשל אברהם ס"ק יא

⁴¹ משנ"ב תקסו ס"ק יג, ילקו"י מועדים עמ' תקמב

⁴² ילקו"י מועדים עמ' תקנג-תקנד, שו"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן לג

⁴³ הרב מרדכי אליהו-מקראי קודש ז' הערה יד

⁴⁴ שו"ע תקנא יז ומשנ"ב ס"ק צח, ילקו"י מועדים עמ' תקנה

⁴⁵ שו"ע ורמ"א תקנא ב

⁴⁶ מגן אברהם בשם הגהות אשרי תקנא יד-משמע מדבריו שהרגיל להתגלח בכל שבוע יכול להתגלח לכבוד שבת. מובא בספר 'נפש הרב' לרב שכטר עמ' קצא בשם הרב סולובייצ'יק זצ"ל שמנהג שלושת השבועות כדין אבלות שנה שנוהגים להתגלח ומנהג תשעת הימים כאבלות שלושים שאסור להתגלח ובתשעה באב כמו באבלות שבעה.

הרב רבינוביץ זצ"ל ראש ישיבת מעלה אדומים, פסק שכל אדם ינהג כאביו, שלא יהיה האב מגולח והבן לא, או להיפך, ותיווצר מכך פגיעה

בכבוד האב.

⁴⁷ שו"ע ורמ"א תקנא ג-ד

כא. בתפילת ראש חודש אב אומרים 'חצי הלל' כבכל ראש חודש ומוסיפים 'יעלה ויבא' בתפילה ובברכת המזון.
 כב. 'משנכנס אב ממעטין בשמחה'. אין אוכלים בשר ואין שותים יין. אשכנזים: גם בראש חודש עצמו. ספרדים: מב' באב. תימנים: רק בסעודה המפסקת⁴⁸. מלבד בשבת, בסעודות מצוה, ובהבדלה⁴⁹.
 כג. האשכנזים נוהגים שמראש חודש אב והלאה אין מחליפים את הבגדים לבגדים מכובסים (אלא לכבוד שבת), והספרדים נוהגים בכך רק בשבוע שחל בו תשעה באב⁵⁰.
 עם זאת, הפוסקים התירו להכין בגדים מבעוד מועד לימים אלו שנוהגים שלא ללבוש בהם בגדים מכובסים. פירוש הדבר, שלפני ימי האיסור ילבש במשך כחצי שעה את הבגדים הנצרכים לו לזמן האיסור, ולאחר מכן יפשטם וילבש בגדים אחרים במקומם, עד שתהיה לו כמות בגדים מספקת לזמן האיסור⁵¹.
 עצה אחרת שכתבו הפוסקים, היא שניתן להניח בגדים על הקרקע כדי שלא יחשבו יותר למכובסים, ואז ניתן ללבושם⁵².
 יש שכתבו שכל האיסור להחליף בגד הוא רק עם עושה זאת לתענוג, ולכן כשבגדו התלכלך מותר להחליף לבגד אחר⁵³.
 כד. האשכנזים מנמעים מרחיצה של תענוג והתרעננות מראש חודש אב, והספרדים נוהגים כן בשבוע שחל בו תשעה באב⁵⁴. מי שמלוכלך או מזיע-מותר לו להתרחץ במים פושרים⁵⁵.
 בערב שבת מותר לחפוף את ראשו במים חמים, לרחוץ את פניו, ידיו, ורגליו במים חמים⁵⁶ וכן ליטול ציפורניים⁵⁷.
אם ראש חודש חל בערב שבת-מותר לרחוץ את כל הגוף במים חמים⁵⁸.
 כה. האשכנזים ורוב הספרדים נוהגים שלא לקדש את הלבנה עד אחר תשעה באב, משום ששרויים באבלות⁵⁹.
 כו. טבלה לסיכום מנהגי האבלות בימי 'בין המצרים': יש לשים לב שהשנה לרוב עדות ספרד אין דיני שבוע שחל בו. השנה לספרדים וכן לתימנים אין שום איסור לאכול בשר ויין בכל שלושת השבועות ועד זמן שקיעת החמה בשבת חזון.

⁴⁸ שו"ע תקנא א-ב, ט, שו"ע המקוצר ח"ג סימן קג סעיף ח

⁴⁹ שו"ע ורמ"א תקנא ט-י, משנ"ב ס"ק נט, ילקו"י מועדים עמ' תקסז-תקסח

⁵⁰ שו"ע ורמ"א תקנא ג

⁵¹ שמירת שבת כהלכתה כח עז, ילקו"י עמ' תקסד

⁵² פניני הלכה זמנים ח יט, כחיצים ביד גיבור ח"ב עמ' 84

⁵³ ערוך השולחן יו"ד שפט ז, פני ברוך יח ד (-ראינו כבר בהערה 39 שהרב סולובייצ'יק השווה בין תשעה באב לאבלות שבעה), ילקו"י אבלות עמ' שנוז

⁵⁴ שו"ע ורמ"א תקנא טז, ילקו"י מועדים עמ' תקסה

⁵⁵ שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ד פד ד, מקראי קודש פי"ד ב בשם הגר"ש ישראלי, פניני הלכה זמנים פ"ח כא,

⁵⁶ רמ"א תקנא טז "לצורך מצווה שרי" ומשנ"ב ס"ק צז

⁵⁷ משנ"ב תקנא ס"ק כ, ילקו"י מועדים עמ' תקסג

⁵⁸ משנ"ב תקנא ס"ק פט

⁵⁹ שו"ע תכז ב ומשנ"ב ס"ק ח, רמ"א תקנא ח, ילקו"י H ברכת החמה והלבנה עמ' קיח ועמ' רסב "מברכים ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב וטוב שיטעמו דבר קודם, שו"ת ישכיל עבדי חלק ח' דף ע"ג ע"ב '...הלא מן הדין אין מקדשין הלבנה קודם ט באב'.

*גילוח-יש מתירים, עיין סעיף כ ובהערות

** סעודות מצווה מותר.

***סעודות מצווה, חולה, יולדת או אדם חלש-מותרים לאכול מיד בצאת הצום.

	שלושת השבועות	תשעת הימים	שבוע שחל בו (לרוב עדות ספרד אין השנה דיני שבוע שחל בו)	מוצאי תשעה באב	עשירי באב ביום
מוסיקה משמחת מלבד סעודות מצווה	אסור	אסור	אסור	אסור	מותר
י'שהחיינו' מלבד שבתות	אסור	אסור	אסור	אסור	מותר
חתונות	אשכנזים- אסור ספרדים- מותר	אסור	אסור	אשכנזים- אסור ספרדים- יס מתירים	מותר
תספורת וגילוח	אשכנזים – אסור* ספרדים – מותר	אשכנזים – אסור ספרדים – מותר	אשכנזים – אסור ספרדים – מותר	מותר	מותר
בשר ויין	מותר	אסור אשכנזים גם בר"ח, ספרדים מ-ב אב	אשכנזים- אסור ספרדים- מותר	אשכנזים- אסור ספרדים- מותר	מותר
לבישת בגדים מכובסים	מותר	אשכנזים – אסור ספרדים – מותר	אסור	מותר	מותר
רחיצה לתענוג	מותר	אשכנזים – אסור ספרדים – מותר	אשכנזים – אסור ספרדים – מותר	מותר	מותר
קידוש לבנה	אומרים	אין אומרים	אין אומרים	אומרים	---

הנהגות שבת ערב תשעה באב:

- בערב שבת מתרחצים כרגיל כבכל יום שישי.

- בשבת זו לפי רוב הפוסקים⁶⁰ לובשים בגדי שבת כרגיל.
- ניתן ללמוד תורה בשבת גם לאחר חצות היום באופן הרגיל (ניתן לסמוך על רוב הפוסקים בנושא).
- סדר תפילות השבת: הינם כבשאר שבתות השנה, רק שבתפילת מנחה אין אומרים צדקת צדק.
- את תפילת מנחה רצוי להקדים, כך שניתן יהיה להקדים את סעודה שלישית בכדי שניתן לסיימה לפני השקיעה.

סעודה שלישית/מפסקת:

- אין הגבלה לאכילה בסעודה שלישית שהיא גם הסעודה המפסקת וניתן לאכול ולהרבות במעדנים 'אפילו כסעודת שלמה בזמנו', וניתן לאכול בשר ולשתות יין ושאר מאכלים (ולא צריך לאכול ביצה וכדו'), ולשיר זמירות כרגיל. וכמובן שאין לשבת על הארץ כבסעודה מפסקת בשנה 'רגילה'. (ולא צריך לאכול סעודה נוספת אחריה אלא ניתן לסיים את הסעודה השלישית קרוב לשקיעה).
- נחלקו הפוסקים⁶¹ לגבי הזמנת חברים, אך מכל מקום מותר שכל בני המשפחה ישבו יחד בסעודה זו ואף יזמנו בסופה.
- יש לסיים את האכילה והשתייה בסעודה שלישית זו (ושטיפת הפה) עד שקיעת החמה.
- לאחר השקיעה אסור לאכול, לשתות, לרחוץ ולעשות את שאר הדברים שאסור לעשותם בתשעה באב, ומצד שני דברים שיש לעשותם בתשעה באב (כהחלפת בגדי שבת לבגדי חול, חליצת נעליים וכדו') אין לעשותם עד לצאת הכוכבים.
- לאחר צאת הכוכבים (19: 53) לפני החלפת הבגדים והנעליים יש לומר את המילים: 'ברוך המבדיל בין קודש לחול' אח"כ יחליף את הנעליים והבגדים, ייקח את ספר הקינות וילך לתפילת ערבית.
- לכן רצוי מאוד שגבאי בתי הכנסת יקבעו מראש שתפילת ערבית של מוצאי שבת זו תתקיים כרבע שעה לאחר צאת השבת בכדי שהציבור יספיקו להחליף נעליהם ובגדיהם.
- במקום שאין מאחרים את התפילה, יש להביא את ספר הקינות והנעליים של תשעה באב לבית הכנסת לפני כניסת השבת- וזאת בגלל האיסור של הכנה מקודש לחול.
- אם לא הביא לפני שבת, יביא בשבת את ספר הקינות ויעיין בה בשבת.
- ולגבי נעלי השבת כשהגיע עמם לבית הכנסת, יחלוץ אותן (ללא נגיעה בהן, או אם נגע אז שייטול ידיו) ויתפלל ערבית.

תפילת ערבית של מוצאי שבת והבדלה:

- בתפילת ערבית מוסיפים 'אתה חוננתנו' כבכל מוצאי שבת.
- הבדלה: לפני קריאת מגילת איכה מברכים רק את ברכת 'מאורי האש'. וברכות בורא פרי הגפן ו'המבדיל בין קודש לחול' מברכים במוצאי הצום (יום ראשון בערב) וכן בשנה זו אין אומרים כלל את ברכת הבשמים.

⁶⁰ כף החיים סימן תקנא ס"ק יג.
⁶¹ משנ"ב סימן תקנב ס"ק כג ומ"א יד.

- הבדלה לפטורים מהתענית: צריכים לעשות הבדלה לפני אכילתם ממש ולא מיד במוצאי שבת (למי שלא יאכל מיד בצאת השבת).

חמשת העינויים בתשעה באב

לא. במספר הלכות חכמים החמירו בתשעה באב כמו ביום כיפור:

1. הצום מתחיל משקיעת החמה של ערב תשעה באב⁶², השנה- עדיין בתוך השבת.
2. אסורים בחמישה עינויים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה.
3. אסור ללמוד תורה ולרוב הפוסקים אסור רק מחצות היום בשבת, שנאמר עליה "פיקודי ה' משמחי לב" ואפילו מי שרגיל לקרוא 'שנים מקרא ואחד תרגום' או 'חוק לישראל' -אסור, אך מותר ללמוד איוב, מדרש איכה ובפרקי החורבן שבירמיהו, וכן המקורות הדנים בחורבן הבית ובהלכות אבלות⁶³.
- לב. חולה, אף שאינו בסכנת חיים-מותר לו לאכול בתשעה באב כפי צרכו, אך לא ירבה באכילה של תענוג, אלא יאכל מאכלים פשוטים ומזינים לצורך חיזוק גופו⁶⁴.
- לג. בנטיילת ידיים שחרית וביציאה מבית הכיסא נוטלים ידיים רק עד מקום חיבור האצבעות לכף היד⁶⁵.
- לד. רחיצת הגוף ואפי' אצבע אחת אסורים אפילו במים צוננים, אך אם ידיו מלוכלכות –מותר לרחצן⁶⁶. כמו כן, אין מניעה להרטיב את היד ושאר הגוף תוך כדי שטיפת כלים או כל פעילות אחרת⁶⁷.
- לה. רק סיכה של תענוג אסורה, ולכן אם אינו לצורך תענוג מותר למרוח דאודורנט, וזולין וקרם ידיים וכדו'⁶⁸.
- לו. לגבי עישון – עיין בהערה⁶⁹.
- לז. אסור לנעול נעליים או סנדלים העשויים מעור⁷⁰ (לגבי עור בחלק העליון-מחלוקת⁷¹), אך נעליים אחרות-מותר, ואפילו אם הן נוחות⁷².

מנהגי תשעה באב

- לח. אין מברכים לשלום בתשעה באב, ואפילו לומר 'בוקר טוב' אסור (ולא לתת מתנה לחברו). מי שבירכוהו לשלום, עליו להשיב בכובד ראש ובשפה רפה⁷³.
- לט. יש להימנע מעיסוקים לא חיוניים או טיולים, כדי שלא תוסח הדעת מן האבלות⁷⁴.

⁶² שו"ע תקנ"ג ב

⁶³ שו"ע תקנ"ד א-ב, ילקו"י מועדים עמ' תקעט-תקפ

⁶⁴ שו"ע תקנ"ד ה-ו ורמ"א ו

⁶⁵ שו"ע תקנ"ד י, מקראי קודש הלכות תשעה באב ו יד

⁶⁶ שו"ע תקנ"ד ז-ט

⁶⁷ משנ"ב תקנ"ד ס"ק יט, ילקו"י מועדים עמ' תקעט

⁶⁸ שו"ע תקנ"ד טו, ביאור הלכה ד"ה 'סיכה', הליכות שלמה חלק ג סוף עמ' תכב – '...מותר לרחוץ מקום זה אף בסבון וכן סיכה בסבון העשוי להסרת פצעים, ודאי שרי.

⁶⁹ כתב שכנה"ג תקנ"א ותקס"ז, שאסור לעשן בימי הצומות, מפני שהעישון משיב את הנפש מדאגת החורבן, ויוצר תחושה של שובע, ואף יש בו חילול השם, כי הגויים אינם מעשנים בימי תעניתם. ולדעת רבים, אין איסור לעשן מצד הצום, ובמיוחד למי שנצרך לו כדי להפיג את עצבנותו. ובמ"ב תקנ"ה, ס"ק ח, הביא שיש אוסרים באיסור חמור אך רבים הקלו למי שנצרך לעשן אחר חצות בצנעה. ילקו"י מועדים עמ' תקעח: ראוי להחמיר שלא לעשן...אבל לצורך קצת...ויש לו צער במניעתו יש להתיר בצינעא.

⁷⁰ שו"ע תקנ"ד טז

⁷¹ משנ"ב תקנ"ד ס"ק לא-אוסר, לעומת ילקו"י מועדים עמ' תקעט שמתיר

⁷² הליכות שלמה מועדים (יו"כ) ה יז, מקראי קודש יו"כ ח הערה ה-ז, משנ"ב בהלכות יו"כ-תריד ס"ק ה הביא שיש מחמירים בזה אך לא הביא כן בהלכות תשעה באב ואף לעניין יו"כ הוא כתב שנראה שמעיקר הדין ניתן להקל.

⁷³ שו"ע תקנ"ד כ, משנ"ב ס"ק מא

⁷⁴ שו"ע תקנ"ד כא

מ. עד חצות היום, נהגו שאין עוסקים במלאכה ⁷⁵. אמנם פעולות למניעת נזק או הפסד-מותרות ⁷⁶.
מא. אין ללמוד תורה (-עיין סעיף ל"א לעיל) אך אמירת 'קרבנות' לפני התפילה מותרת, כפי הסדר שבכל יום וכן
מותר לחזור על קריאת התורה גם של שחרית וגם של מנחה ⁷⁷.
מב. יש הנוהגים לישון בתשעה באב על מזרן המונח על גבי הרצפה, וכן יש נוהגים לישון בלא כרית ויש הנוהגים
להניח אבן מתחת לראש, זכר לנאמר: "ויקח מאבני המקום", שראה החורבן ⁷⁸.

התפילות בתשעה באב

מג. עד תפילת מנחה יושבים על הארץ או על מקומות ישיבה נמוכים, ויש המקפידים כך רק עד לאחר תפילת
שחרית ⁷⁹. יש הנוהגים להסיר את הפרוכת מארון הקודש ⁸⁰.
מד. בבית הכנסת מדליקים תאורה חלקית בלבד ⁸¹ (וידליקו תאורה מספקת כדי שיוכלו לקרוא), ומתפללים בקול
נמוך כאבלים ⁸².
מה. לאחר תפילת לחש של ערבית קוראים מגילת איכה ואומרים קינות-כל אחד כמנהג אבותיו. לאחריהם אומרים
'ואתה קדוש', 'קדיש שלם' בלי 'יתקבלי' ⁸³ ו'עלינו לשבח'.
מו. ביום תשעה באב נוהגים להתפלל תפילת שחרית ללא טלית ותפילין (טלית קטן לובשים בלי לברך) ⁸⁴.
יש מהספרדים שאינם משנים משאר הימים, ומתעטפים בטלית ומניחים תפילין בבוקר ⁸⁵.
מז. הוספת 'עננו' ו'נחם':
ספרדים – שליח הציבור מוסיף 'עננו' כברכה בפני עצמה בין 'גואלי' ל'רפאנו' וכן 'נחם' ב'בונה ירושלים' בשחרית
ובמנחה.
אשכנזים- שליח הציבור מוסיף בתפילת שחרית 'עננו' כברכה בפני עצמה בין 'גואלי' ל'רפאנו'.
בתפילת מנחה שליח הציבור מוסיף 'עננו' כברכה בפני עצמה בין 'גואלי' ל'רפאנו', וגם 'נחם' בברכת 'בונה
ירושלים'.
בתפילת מנחה של היחיד- האשכנזים אומרים 'עננו' בתוך 'שמע קולנו' ו'נחם' בתוך 'בונה ירושלים',
והספרדים אומרים 'עננו' ו'נחם' בכל תפילות הצום ו'נחם' ⁸⁶.
שכח לומר 'נחם' במקומו, יאמר אותו לאחר 'עננו' - בתוך 'שמע קולנו', שכח שוב, אינו חוזר ⁸⁷.
מח. יש המשמיטים בברכות השחר את ברכת 'שעשה לי כל צרכי' ⁸⁸.
מט. האשכנזים נוהגים שאין הכוהנים נושאים כפיים בתפילת שחרית של תשעה באב ⁸⁹.
נ. אין אומרים תחנון בתשעה באב בין בשחרית ובין במנחה וכן אין אומרים לא 'אבינו מלכנו' ולא 'למנצח' ⁹⁰.

⁷⁵ שו"ע ורמ"א תקנד כב, משנ"ב ס"ק מג, ילקו"י מועדים עמ' תקפא-ב

⁷⁶ שו"ע תקנד כג

⁷⁷ שו"ע ורמ"א תקנד ד ומשנ"ב ס"ק ח

⁷⁸ שו"ע ורמ"א תקנה ב, פניני הלכה זמנים י ג

⁷⁹ שו"ע ורמ"א תקנט ג

⁸⁰ רמ"א תקנט ב

⁸¹ שו"ע תקנט ג

⁸² רמ"א תקנט א

⁸³ רמ"א תקנט ד, ילקו"י מועדים עמ' תקפג

⁸⁴ שו"ע תקנה א

⁸⁵ ילקו"י מועדים עמ' תקפד

⁸⁶ ילקו"י מועדים עמ' תקפב-תקפג

⁸⁷ שו"ע ורמ"א תקנד א, משנ"ב ס"ק ג, פניני הלכה זמנים י, ילקו"י מועדים עמ' תקפג

⁸⁸ ערוה"ש תקנד ו, ילקו"י מועדים עמ' תקפד, משנ"ב תקנד ס"ק לא

⁸⁹ קצשו"ע קכד ג, פניני הלכה זמנים י טז

⁹⁰ שו"ע ורמ"א תקנט סע' ד

נא. בשחרית, קוראים בתורה: "כי תוליד בנים" (דברים ד, כה-מ) ומפטירים "אסוף אסיפס" (ירמיה ח, יג-ט, כג)⁹¹, ומברכים את הברכות עד 'מגן דוד'. יש שאין אומרים חצי קדיש עד לאחר ההפטר⁹².

נב. האשכנזים אינם אומרים 'תתקבל' בקדיש⁹³, ואין אומרים 'שיר של יום ו'אין כאלוקינו' בתפילת שחרית⁹⁴. נג. בסוף התפילה, יושבים ואומרים קינות. לאחר מכן, נהגו לקרוא את מגילת 'איכה'⁹⁵.

נד. יש המתעטפים לפני מנחה בטלית ומניחים תפילין⁹⁶. כשמברך על הטלית יכוון לפטור בברכה גם את הטלית קטן.

נה. לפני מנחה, האשכנזים משלימים 'שיר של יום ו'אין כא-לוקינו', שלא אמרו בשחרית⁹⁷.

נו. סדר תפילת מנחה הוא כבשאר התעניות, קוראים 'ויחל', האשכנזים מפטירים 'דרשו', והספרדים מפטירים "שובה ישראל" (הושע יד, ב-י; מיכה ז, יח-כ) עם ברכות ההפטר⁹⁸. אין אומרים תחנון ו'אבינו מלכנו'⁹⁹.

נז. **הבדלה**. שו"ע¹⁰⁰: ליל תשעה באב שחל באחד בשבת, כשרואה הנר אומר: 'בורא מאורי האש', ואין מברך על הבשמים. ובלייל מוצאי תשעה באב מבדיל על הכוס, ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים:

נח. מנהג האשכנזים וחלק מהספרדים לערוך קידוש לבנה במוצאי תשעה באב¹⁰¹.

⁹¹ רמ"א תקנט ד, ילקו"י מועדים עמ' תקפ"ה, לוח דינים ומנהגים

⁹² ילקו"י מועדים עמ' תקפה.

⁹³ רמ"א תקנט ד

⁹⁴ שו"ע ורמ"א תקנט ד, קצשו"ע קכד ג ו-יט

⁹⁵ רמ"א תקנט ג, ילקו"י מועדים עמ' תקפה, משנ"ב תקנט ס"ק ב

⁹⁶ שו"ע תקנה א, ילקו"י מועדים עמ' תקפה

⁹⁷ שו"ע ורמ"א תקנט ד, קצשו"ע קכד ג ו-יט

⁹⁸ ילקו"י מועדים עמ' תקפה וכן עמ' תקמה-ו, לוח דינים ומנהגים

⁹⁹ רמ"א תקנט ס"ד

¹⁰⁰ סימן תקנו

¹⁰¹ משנ"ב תכו ס"ק יא